

Huse for kvinder – kvindens rum i husene

Af postdoc **Jannie Rosenberg Bendsen**, lektor **Svava Riesto**
og lektor **Henriette Steiner**, Københavns Universitet

Køkkenet i Karen og Ebbe Clemmensens eget hus er gennemtænkt med en arbejdsbesparende indretning.

Boligen - især køkkenet - har historisk set været kvindens rum. Ved at besøge Realdania By & Bygs imponerende samling af bevaringsværdige bygninger kan man derfor få et enestående indblik i de vilkår, muligheder og begrænsninger, der har været knyttet til det at være kvinde i forskellige tider.

Der var ikke langt fra arbejdstegningerne på skrivebordet til køkkenet eller børnene i dagligstuen i arkitektparret Karen og Ebbe Clemmensens enfamiliehus fra 1953 i Gentofte (købt af Realdania By & Byg i 2004). Med et enkelt skub kunne de nemlig forbinde eller adskille opholdsstuen, den private del, fra tegnestuen, den professionelle del, ved hjælp af en indbygget skydedør.

En simpel løsning, der ikke kun giver mening i plantegningen eller økonomisk, idet det er i tegnestuen, at der tjenes penge til at opretholde familiens borgerlige livsførelse i rummene ved siden af. Helt konkret bidrager skydedøren også til at skabe ligestilling mellem kønnene, da Karen Clemmensen senere i livet fortæller, at det var den korte vej fra hjem til arbejdsplads, der gjorde det nemmere for hende at få karrieremæssig succes som arkitekt.

Den muliggjorde dog ikke bare, at hun kunne udleve sin professionelle drøm og tjene penge

Køkkenet i Edvard Heibergs eget hus. Fra et vitrineskab til venstre for vasken kan det rene service hentes direkte via en lem til servering ved spisepladsen og sættes på spisebordet i stuen. Gennem lemmen til højre kan det beskidte service sættes tilbage på køkkenbordet.

// Fra begyndelsen af 1940'erne fik flere kvinder en central rolle i udviklingen af danskernes bolig. I takt med at der i stigende grad blev brug for kvinderne på arbejdsmarkedet, kom der mere fokus på indretning af køkkenet.

til familien, men også at det professionelle samarbejde mellem de to ægtefæller kunne blomstre. Derfor er skydedøren ret beset også symbol på en ulige fordelt byrde, som i særlig grad bliver båret af Karen Clemmensen.

Arkitektur afspejler tidens forestillinger om køn

Arkitekturparrets fleksible bolig er en del af Realdania By & Bygs samling af bygninger og er blot en af flere, selskabet ejer, der kan hjælpe os med at blive klogere på, hvilke særlige vilkår, muligheder og begrænsninger, der har været knyttet til det at være kvinde til forskellige tider. I samlingen finder vi Søetatens pigeskole, et adeligt jomfrukloster og et enkefruekloster, men vi har også en række modernistiske villaer som Karen og Ebbe Clemmensens hus, der er tegnet til kernefamilien og de forskellige roller, der blev tillagt far, mor og børn i det, der i mange tilfælde også var arbejdspladser, hvor mor og far var arkitekter og dermed også indgik i et professionelt partnerskab. Udover Karen og Ebbe Clemmensen kan også nævnes arkitekturparret Inge og Johannes Exner, hvis hus Realdania By & Byg også råder over, samt arkitekturparret Eva og Nils Koppel, der har tegnet ingeniør Jørgen Varmings hus, der ligeledes er en del af Realdania By & Bygs samling (begge købt i 2013). Husene er således ikke bare familieboliger, de er også

bygget af og til kvinders arbejds-, kærligheds- og familieliv.

Kigger vi på udvalgte bygninger gennem en kønslinse, kan vi se, hvilke forestillinger der har været knyttet til det at være kvinde i den periode, bygningerne blev opført. Det giver os indsigt i forestillinger omkring køn, og de ting, kvinder – og mænd – har sagt om bygningerne, giver os et indblik i, om deres liv og drømme så også harmonerede med den måde, bygningerne blev designet på.

Enhver husmoders drøm

I 1954 besøgte en journalist fra Alt for Damerne Clemmensen-parret i deres nybyggede hus i Gentofte og beskriver i artiklen Karen Clemmensen som smilende og velklædt, idet hun åbner døren og viser journalisten rundt. Meget detaljeret fortæller Karen Clemmensen om de mange smarte løsninger, hun har integreret i designet, og som primært er hendes værk. Første stop på turen rundt i boligen er det funktionelle og dyrt tilvirkede køkken med mange moderne apparater og praktiske og tidsbesparende løsninger. For eksempel en lille, indbygget køkkenskakt, så man ikke behøver bære skraldet ud af huset, og det lille, isolerede skab, hvor bybuddet eller mælkemanden kunne stille varerne, selv når

Her havde Karen og Ebbe Clemmensen tegnestue, som de nemt kunne åbne mod eller adskille fra hjemmet ved hjælp af skydedøren.

ingen var hjemme, og de stadig kunne holde sig friske. Skabet kunne åbnes ude fra vejen, men også inde fra køkkenet, hvor det kunne aflåses. Det var alt sammen tidsbesparende og praktisk, når man som Karen Clemmensen havde en professionel karriere at passe. Og resultatet er betagende, ifølge den udsendte journalist fra *Alt for Damerne*, der beskriver køkkenet som ”enhver husmoders drøm”. Naturligvis må vi forestille os, at de spejlblanke overflader i køkkenet var særligt pertentligt rengjort i dagens anledning, og at familien var ekstra velklædt og friseret. Huset virker som en drømmebolig, som vi også kender det fra boligblade eller Instagram i dag.

I interviewet reflekterer Karen Clemmensen desuden over spørgsmål om køn og arkitektbranchen. Hun forklarer, at hun ved sin karrieres begyndelse tog mange opgaver, som faldt ind under kvindeområder, for eksempel køkken- og badeværelsesdesign, blomsterdekorationer og møbler, men at hendes professionelle muligheds-

rum langsomt udvidede sig. Og snart fik hun også arbejdsopgaver, der ikke var typisk relateret til kvinder.

Interessen for bedre køkkenindretning vokser

Karen Clemmensen var i sit samarbejde med Ebbe Clemmensen naturligvis ikke den eneste, der arbejdede med at udvikle boligen eller for den sags skyld køkkenet. Fra begyndelsen af 1900-tallet arbejdede arkitekter på at skabe bedre boligforhold. I både USA og Europa skød nye boligbebyggelser op, og målet var at sikre bedre lysforhold og frisk luft i lejlighederne samt give adgang til grønne områder tæt på boligerne. Karen Braae (1882-1962), der var formand for Dansk Husmoderforening, havde allerede i 1923 efterspurgt en interesse for køkkenet fra arkitekternes side. Arkitekt Ingrid Møller Dyggve (1890-1969) lyttede, da hun var optaget af at forbedre bolig- og arbejdsforhold, især for kvinder. Hun designede et såkaldt mønsterkøkken for Akademisk Arkitektforening med udgangspunkt i, at den moderne husmoder skulle

kunne klare sig uden hushjælp. Køkkenet skulle være sundt og hygiejnisk og indrettet, så det fungerede som et værksted for husmoderen. Mønsterkøkkenet var en del af en mindre lejlighed, som hun tegnede til Dansk Bygge- og Boligudstilling i 1926.

Fra begyndelsen af 1940'erne fik flere kvinder en central rolle i udviklingen af danskernes bolig. I takt med at der i stigende grad blev brug for kvinderne på arbejdsmarkedet, kom der mere fokus på indretning af køkkenet. Under Anden Verdenskrig igangsatte en række offentlige og private organisationer en stor boligundersøgelse – Fællesudvalgets Boligundersøgelse. Arkitekter besøgte, opmålte og interviewede beboerne i over 500 lejligheder for at finde frem til, hvordan boliger og især køkkenet i fremtiden skulle indrettes.

I samme periode var også arkitekt Edvard Heiberg (1897-1958) optaget af de internationale strømninger og brugte sit eget hus fra 1924 på I.H. Mundts Vej 16 i Virum, nord for København, der i dag er ejet af Realdania By & Byg (siden 2006), som forsøgsobjekt. Heiberg indrettede sin bolig på en ny og mere rationel måde ved blandt andet at indsætte to lemme i væggen mellem stue og køkken, som skulle spare hustruen for mange skridt i hverdagen, når hun skulle servere mad fra køkkenet i stuen. I stedet

for at gå fra køkkenet gennem fordelingsgangen til stuen, kunne hun blot række fadene med mad gennem lugen direkte ind i stuen. Heiberg kom senere til at spille en afgørende rolle for udviklingen af et køkken bestående af standardiserede elementer i efterkrigstiden, og måske er det også denne påvirkning, vi ser, i Karen Clemmensens køkken.

Kritik af kernefamilien som ideal for boligen

I 1960'erne voksede også kritikken af, at husarbejde og madlavning partout blev set som kvinders (ulønnede) arbejde. I 1966 mente arkitekt og byplanlægger Anne Marie Rubin (1919-1993), at alt for meget boligbyggeri i byerne var bygget med den patriarkalske kernefamilie som eneste ideal. Hun fremhævede 1960'ernes og 1970'ernes nye kvinde- og produktionskollektiver, som anderledes boformer, der gav mulighed for at leve på helt andre måder. Selv boede hun næsten hele sit voksenliv alene og uden børn, pendlende mellem Nordsjælland, hvor hun var opvokset, og Stockholm og senere Aalborg, hvor hun var professor. På den måde har det at være kvinde – også i midten af det 20. århundrede – kunnet betyde mange forskellige måder at leve på. Og spørgsmålet om, hvordan vi bygger boliger i fremtiden til mange forskellige livsformer på tværs af køn, alder og andre identiteter, er stadig aktuelt ■

Tak til Marie Kiærsgaard Espersen for at redigere teksten.

Karen og Ebbe Clemmensen i tegnestuen – med åbent kig til hjemmet.